

Погляди українських журналістикознавців на поняття «терміносистема журналістикознавства»

У статті проаналізовано погляди українських науковців щодо термінологічного найменування науки про журналістику, розглянуто питання називання і визначення її термінологічної системи.

Ключові слова: журналістикознавство, медіадослідження, терміносистема українського журналістикознавства.

Наука про українську журналістику веде початок від перших журналістикознавчих розвідок 80-х рр. XIX ст. [1, 7]. У процесі її становлення виникло чимало термінів, відбулося якісне оновлення деяких традиційних, сформувалася фахова термінологія. За майже 130-літню історію поняттєвий апарат журналістської науки став чіткішим, проте лишається чимало неточностей у вживанні низки понять, зокрема і такого стрижньового, як назва самої науки та її термінологічної системи.

Окремі аспекти фахової мови журналістики привертали увагу українських та зарубіжних дослідників (праці А. Сивашенко, В. Іваненка, Г. Зорі, М. Деркача, І. Бойцова, О. Харченка, В. Лейчика, М. Яцимирської та ін.). Одним із останніх доробків із цього питання є дисертаційне дослідження М. Гонтар «Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування» (Київ, 2011), в якому розглядаються лексико-семантичні, системні, еволюційні, словотворчі особливості термінів журналістики [2].

Детальний аналіз праць, де порушуються численні проблеми фахової мови журналістики, засвідчив строкатість у терміновживанні. Автори окремих наукових публікацій вільно вживають ті чи ті терміни на позначення науки про журналістику та її термінології, що впливає на культуру досліджень, зменшує їх ефективність. Це зумовило актуальність нашої роботи.

Метою статті є аналіз поглядів українських учених щодо називання та визначення понять «наука про журналістику», «термінологія науки про журналістику», окреслення обсягу категорії «терміносистема журналістикознавства».

У радянський період наука про журналістику розвивалася за складних умов однопартійності та здебільшого у філологічній площині. Сам термін «журналістикознавство» май-

же не вживався. У 1989 році В. Іваненко, розглядаючи одне зі значень поняття «журналістика» як наукової дисципліни, науки про закономірності виникнення і функціонування ЗМІ, про форми і методи журналістської діяльності тощо, виступив за активне використання у науковому обігу терміноодиниці «журналістикознавство»: «Пропонований термін є перспективним перш за все тому, що є гранично широким, найзагальнішим поняттям, який відображає найбільш істотні властивості, ознаки, зв'язки і відношення предметів, явищ, що становлять журналістику як наукову дисципліну... Тобто може бути запропоновано визначення журналістикознавства як суспільної науки, що має предметом свого вивчення журналістику як сукупність ЗМІ, як вид суспільно-літературної діяльності і як галузь знання» [3, 132].

З кінця 90-х років XX ст. термін «журналістикознавство» набув поширення і визнання не лише в гуманітарному просторі, а й у термінології: нині діє українська журналістикознавча школа, у вищих навчальних закладах викладають курс «Українське журналістикознавство», таку ж назву має науковий часопис, який з 2000 року видається в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, словникова стаття «журналістикознавство» вміщена в сучасних лексикографічних працях із журналістики В. Піддубняка [4, 32], Г. Вартанова [5, 18], І. Михайлина [6, 209].

Проте в Україні є науковці, які не сприймають журналістикознавство у нинішній парадигмі як науку і, відповідно, виступають проти такого термінологічного найменування. Н. Габор, розмірковуючи над новими акцентами досліджень сучасного медіапростору, наводить думки представників різноманітних наук про те, що «немає науки «журналістикознавство», оскільки воно ... лише все описує, тому такий аналіз ненауковий, оскільки базу-

ється на власних поглядах дослідників, їхній особистій інтерпретації або ідеології, яку вони сповідують, що наукою не є» [7]. С. Квіт називає журналістикознавство «екзотичним сурогатом» [8, 55], натомість пропонуючи терміноодиницю «медіадослідження»: «Варто відмовитися від поняття «журналістикознавство» як такого, що не відображає необхідної дослідницької практики щодо мас-медій та масових комунікацій... Логічно було б запровадити термін «медіадослідження», що поєднав би українську науку з тим, що на Заході має назву «sciences» [9, 335]. У працях українських журналістикознавців на позначення науки про журналістику також трапляються терміни «медіалогія», «журналістикологія». Така строкатість назв свідчить не лише про труднощі номінації, а й про різні концептуальні явища, що їх іменують цими словами.

У східнослов'янському просторі на позначення системи знань про комунікативну діяльність людини усталилася традиція вживання терміна «журналістика». Це слово, за даними «Етимологічного словника української мови», запозичене з французької як суфіксальне похідне від *journal* у XVIII ст. [10, 211]. У професійному лексиконі функціонують похідні слова: журналістська майстерність, журналістська етика, журналістські жанри, журналістська освіта, журналістикознавство тощо. Вони є звичними і традиційними для сучасної української науки.

На Заході частіше вживаним, активнішим, ключовим у галузі інформаційно-комунікативних зв'язків є англomовний термін «медіа» (американський варіант «мас-медіа»), який увійшов до слововжитку українських журналістів приблизно наприкінці 80-их рр. XX ст. Від нього утворено низку видових терміноодиниць: медіаосвіта, медіакритика, медіапедагогіка, медіакультура, медіаекологія, медіа студії, медіадослідження тощо.

Поняття «медіа» потрактовують як «канали й засоби масової комунікації, якими опосередковуються й підсилюються (іноді блокуються) соціальні процеси, включаючи процес виробництва, трансляції та поширення знань. Дослідники поділяють їх на «старі», традиційні (книгодрукування, преса, радіо, звукозапис, кінематограф, телебачення) та «нові», електронні (відео, мобільні телефони, CD, DVD, комп'ютер, інтернет)» [11, 4]. Згідно з дефініцією, поняття «медіа», «мас-медіа» є еквівалентом аббревіатури ЗМК (засоби масової комунікації), що у свою чергу є одним із аспектів журналістики. Відтак поняття «журналістикознавство»

(наука про журналістику) є ширшим за «медіадослідження», «медіалогію» (науку про медіа), і замінювати перше другим, як пропонує С. Квіт, на нашу думку, некоректно.

Журналістикознавство і медіалогія мають різний предмет пізнання, методологію, проблематику, завдання. Наука про журналістику вивчає інформацію у вигляді тексту (вербального, візуального) дискурсивно, в діахронії та синхронії. Головні атрибути медіадосліджень – аудиторія та вплив медіа на суспільство, що вивчаються переважно кількісними методами. Медіа студії мають прикладний характер, вони зосереджені на синхронії. Як зазначає С. Квіт, «із цього погляду медіадослідження є відгалуженням соціологічних студій» [9, 335]. Слідом за І. Михайлиним вважаємо, що «мають право на життя і на назву самостійних напрямків і журналістикознавство, і медіа студії (медіадослідження)» [12, 116], вони повинні не протиставлятися, а доповнювати одна одну.

Не менш проблемним є і визначення назви термінологічної системи науки про журналістику. У дослідженнях трапляються такі найменування: термінологія журналістики, журналістська термінологія, термінологія засобів масової інформації, терміносистема мови ЗМІ, масмедійна термінологія.

У східнослов'янському культурному просторі усталилася традиція використання терміноодиниць термінологія журналістики, або журналістська термінологія. Саме такі номінації вживають дослідники, що вивчали професійну мову журналістики в різних її аспектах. Зокрема, І. Бойцов у дисертації «Семантика и структура терминологии журналистики (на материале терминов теории и практики советской периодической печати)» (1987), В. Лейчик у статті «О специфике журналистских терминов» (1991), О. Харченко у дисертаційному дослідженні «Особенности современной журналистской терминологии английской мови (1960–1990 рр.)» (Київ, 1999), М. Піцишин у науковій розвідці «Журналістська термінологія в мовній картині світу» (2004), М. Гонтар у дисертації «Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та функціонування» (2011) та інші.

Рідше використовують номінації термінологія засобів масової інформації, терміносистема мови ЗМІ. Російські дослідниці М. Володіна, О. Молчкова вживають у своїх працях ці терміни, але не розкривають їх значення.

На нашу думку, номінація терміносистема мови ЗМІ не має право на існування. Терміно-

логічна система, за визначенням В. Лейчика, є «знаковою моделлю певної теорії спеціальної галузі знань» [13, 15], якою не є мова ЗМІ. Остання не утворює структури понять певної наукової теорії, тому найменування терміносистема мови ЗМІ є термінологічним казусом.

Деякі науковці, зокрема Г. Зоря, у своїх працях вживають поняття термінологія журналістики, термінологія мас-медіа, масмедійна термінологія, журналістикознавча термінологія як синонімічні [14; 15]. На нашу думку, таке вільне використання цих найменувань розмиває межі терміносистеми журналістикознавства і лексики ЗМІ.

Із проблемою визначення ключового поняття галузевої термінології стикаються всі дослідники, що вивчають професійну мову журналістики. Більшість учених намагається залишатися у традиційному терміновжитку і використовують найменування журналістська термінологія, термінологія журналістики, не дуже заглиблюючись у їх значення. Проте в процесі становлення української науки про журналістику, зміною її парадигми із філологічної на соціальні комунікації, виникло не лише чимало нових понять, а й відбулося якісне оновлення деяких традиційних, до яких належить і назва фахової термінології.

Термін медіа активно засвоюється українською мовою, про що свідчить значна кількість похідних: мас-медіа, масмедійний, медійний, мультимедіа, медіакритика, медіапедагогіка, медіаспілка, медіаправо, медіаетика, медіаланшафт тощо. У сучасному професійному лексиконі за частотою слововживання традиційний термін засоби масової комунікації значно поступається його західному еквівалентові – номінації мас-медіа. На думку російської дослідниці М. Володіної, «широке розповсюдження цього терміна і продуктивність його основи прагматично запрограмовані, тобто викликані соціальним замовленням» [16, 64]. Але, незважаючи на комунікативну активність, у професійній мові журналістики терміна медіа, використовувати його треба обережно. У словосполученні мас-медійна термінологія прикметник масмедійний означає належність до засобів масової комунікації: пресі, радіо, телебаченню, інтернет-виданням, інформаційним службам тощо. Відповідно склад такої спеціальної лексики не повинен включати терміни категорій «журналістська творчість» та «наука про журналістику». У такому значенні термін масмедійна термінологія не є синонімом найменуванню журналістикознавча термінологія. При цьому в захід-

ній журналістиці під поняттям media term розуміють не лише термінологію галузі, а й найуживаніші вирази та слова ЗМК, що відображають такі аспекти суспільного життя, як політика, економіка, міжнародні відносини, охорона, довкілля, здоров'я, расові взаємовідносини, злочини, бідність та питання моралі [17, 235]. Вільне, широке потрактування ученими назви термінології науки про журналістику, вживання як синонімів термінів журналістська термінологія, масмедійна термінологія, журналістикознавча термінологія вносить плутанину в наукові дослідження, призводить до термінологічних казусів.

Від чіткого визначення основної терміноодиноци залежить стрункність усієї системи понять науки про журналістику – журналістикознавства, його поняттєво-категоріального апарату. Для найменування знакової моделі певної галузі використовують усталену назву відповідної науки. Наприклад, літературознавство – літературознавча термінологія (а не літературна), мовознавство – мовознавча термінологія (а не мовна), природознавство – природознавча термінологія (а не природна) тощо. У термінологічній парадигмі на позначення науки про журналістику усталилася назва «журналістикознавство», відповідно і галузеву терміносистему репрезентуємо як журналістикознавчу, а не журналістську чи масмедійну, медійну (остання не є наукою і не може утворювати терміносистему).

У межах дослідження нас цікавить передовсім наука про журналістику (як предмет вивчення і викладання), що послідовно відображає як рівень теоретичних знань про цю галузь людської діяльності, так і досвід безпосередньої журналістської праці (в редакціях, студіях), спрямованої на підготовку, виробництво і випуск остаточної журналістської продукції (числа газети, журналу, передачі по радіо, телебаченню тощо). Журналістикознавчу термінологію визначаємо як систему спеціальних понять наукової та професійної діяльності журналістів та журналістикознавців.

Категоріальний апарат українського журналістикознавства сьогодні залишається відкритою системою, а журналістикознавча термінологія потребує подальшого вивчення, структурування та унормування.

1. Різун В. В. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства : монографія / В. В. Різун, Т. А. Трачук ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 232 с.

2. Гонтар М. Українська терміносистема журналістики: формування, структурна організація та

функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Гонтар Марина Олексіївна. – К., 2011. – 19 с.

3. *Иваненко В. Г.* Наука о журналистике как явление (К вопросу о понятийном аппарате) / В. Г. Иваненко // Журналистика. Преса. Радіо. Телебачення. – К., 1989. – Вип. 21. – С. 122–134.

4. *Піддубняк В. Г.* Словник журналіста і видавця / В. Г. Піддубняк. – Херсон : ХМД, 2005. – 120 с.

5. *Вартанов Г. І.* Засоби масової інформації. Короткий словник термінів і понять / Г. І. Вартанов ; за ред. А. А. Чічановського. – К. : Грамота, 2005. – 64 с.

6. *Гетьманець М. Ф.* Сучасний словник літератури і журналістики / М. Ф. Гетьманець, І. Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2009. – 384 с.

7. *Габор Н.* Документація та докудрама як фальшива реальність. Нові акценти для досліджень сучасного медіапростору [Електронний ресурс] // Медіакритика: Огляди. Аналітика. – URL: <http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analytyka/natalka-habor-dokumylo-ta-dokudrama-yak-falshyva-realist.html> (25. 07. 2008).

8. *Федченко Є. М.* Світовий рівень медіадосліджень в Україні // Телекритика. – 2008. – № 9. – С. 54–55.

9. *Квіт С. М.* Що таке медіадослідження? Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Черкаси, 2007. – С. 335–339.

10. *Етимологічний* словник української мови : у 7 т. / [голов. ред. О. С. Мельничук] ; НАН України, Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 2. – С. 211.

11. *Бакулев Г. П.* Новые медиа: теория и практика / Г. П. Бакулев. – М. : Изд-во КЛМ, 2008.

12. *Михайлин І. Л.* Журналістська освіта і наука : підручник / І. Л. Михайлин. – Суми : Університетська книга, 2009. – 336 с.

13. *Лейчик В. М.* Лингвистические проблемы терминологии и научно-технический перевод. Обзорная информация / В. М. Лейчик, С. Д. Шелов. – М. : ВЦП, 1989. – 40 с.

14. *Зоря Г. С.* Термінологія та професійно-сленгова лексика медіаіндустрії // Наукові записки Інституту журналістики – К., 2009. – Т. 36. – Лип.-верес. – С. 35–39.

15. *Зоря Г.* Типологічні аспекти системності сучасної української мас-медійної термінології / Галина Зоря // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. – 2010. – С. 97–99.

16. *Володина М. Н.* Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) : монография / М. Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 128 с.

17. *Англо-український* словник журналістських термінів. Близько 10 000 слів та виразів / І. Підлузька, Д. Підлузький, К. Бородин, Д. Коновалов ; за ред. О. Чекмишева. – К. : Сувій, 1993. – 201 с.

Подано до редакції 22. 03. 2012 р.

Orlova Natalya. Views of the Ukrainian journalistic scientists on the notion «terminological system of journalistic studies».

The article analyses views of the Ukrainian scientists concerning terminological denomination of science about journalism. The issue of denomination and definition of its terminological system is considered.

Keywords: journalistic studies, media research, terminological system of the Ukrainian journalistic studies.

Орлова Н. В. Взгляды украинских журналистиковедов на понятие «терминосистема журналистиковедения».

В статье проанализированы взгляды украинских ученых, касающиеся терминологического наименования науки о журналистике, рассмотрены вопросы называния и определения ее терминологической системы.

Ключевые слова: журналистиковедение, медиаисследования, терминосистема украинского журналистиковедения.

